

relicviar, descrisă într-o notiță din secolul al XIV-lea, și adăugată la cod. Vat. gr. 644 (secolul al XIII-lea). Reconstituirea se deosebește de cea publicată cu câțiva ani mai înainte de S. G. Mercati. M. Brière prezintă o broderie georgiană (un epital), din secolul al XVII-lea, de la Detroit, iar A. Grabar semnează: *Etudes critiques* (p. 249—275), unde examinează critic câteva lucrări noi de artă bizantină, iconografie, arhitectură paleocreștină etc.

Cuprinsul prețios și variat al revistei e prezentat în condiții tehnice superioare.

I. Barnea

IZVESTIĬ — BULLETIN DE L'INSTITUT ARCHEOLOGIQUE BULGARE, vol. XX, Sofia, 1955, 636 p.

Cea mai mare parte a acestui volum al cunoscutului periodic arheologic bulgar cuprinde o serie de rapoarte asupra săpăturilor întreprinse la Pliska și Preslav între anii 1948 și 1952, pe care le vom prezenta sumar în cele ce urmează.

În raportul intitulat *Săpături în movilele XXXIII și XXXII de la Pliska* (p. 11—41) Sonia Gheorghieva face mai întâi un scurt istoric al cercetărilor efectuate în movilele XXXII și XXXIV de către Institutul arheologic rus din Constantinopol în anul 1900, și în movila XXXIII, de către Geza Feher, în anul 1934, când arheologul maghiar a descoperit circa 30 vase cu oase incinerate. Dovedindu-se deci că movila are un caracter funerar, Institutul de arheologie al Academiei de Științe din R. P. Bulgaria a programat aici noi săpături, care s-au desfășurat în anii 1949, 1950 și 1951. Contrar așteptărilor, în movila nu s-a mai găsit nici un alt mormînt. În schimb, au putut fi făcute o serie întreagă de observații prețioase pentru cunoașterea ritului funerar. Astfel, numeroasele oase de oaie, porc, cal și păsări, găsite spre centrul movilei, o determină pe cercetătoarea bulgară să presupună că ele au fost depuse

în mod intenționat de cei rămași în viață, în credința că morții aveau nevoie de hrană în cealaltă viață. Tot acolo au fost aruncate și vase sparte.

Movila XXXIII, de un evident caracter funerar, aparține, după părerea autoarei, unei populații slave și datează din perioada cuprinsă între secolul VIII și anul 865 — momentul creștinării bulgarilor.

Într-una din cele două secțiuni executate în movila XXXII au fost găsite câteva schelete omenești aparținînd unei epoci ceva mai târzii decît data încetării înmormîntărilor din movila XXXIII.

Examenul antropologic al craniilor, făcut de Milko Balan și Petăr Boev, a dus la concluzia că morții din movila XXXII prezintă caractere europoide la care se adaugă unele elemente mongoloide (pentru aceasta vezi *Studii antropologice asupra craniilor din movila XXXII de la Pliska*, p. 43—47).

În *Materiale arheologice de la Pliska 1948—1951* (p. 49—181), Stamen Mihailov sistematizează rezultatele principale ale săpăturilor întreprinse de el în vechea capitală a bulgarilor. În campania din anul 1948 au fost descoperite urmele a șase edificii, dintre care patru biserici. Unul din edificiile de caracter civil (nr. 33) avea pereții făcuți din pietre legate cu lipitură de lut. Pe pereții aripei de sud a clădirii se păstrează câteva scene de vinătoare, realizate în tehnica scrijelării. Într-un sondaj executat nu departe de tumulul nr. IV au fost găsite numeroase oase de animale, între care predominau cele de mistreț. Tot acolo se aflau multe fragmente de vase cenușii, lustruite. Atît oasele, cît și ceramica prezintă urme de arsură puternică, ceea ce îl determină pe autor să presupună că aceasta ar fi un elocvent indiciu despre incendiul care ar fi mistuit incinta interioară în epoca împăratului Nikephor I (811). Printre descoperirile importante din acest loc, se numără un corn de cerb pe care sînt zgriate litere, diferite semne și două animale — un cal și un cerb. Literalele par a

fi cirilice, cu excepția uneia care este aproape identică cu litera latină D. Semnele de pe corn nu se deosebesc de cele care apar în mod frecvent ca mărci de olar sau de pietrar la Pliska. Interesant de remarcat că pe fruntea calului meșterul a gravat un corn, fapt care îl face pe autor să se gîndească la un ecou îndepărtat al cultului licornian, atît de răspîndit în vechea lume grecească. Săpăturile făcute în anul 1948 în incinta interioară și, mai precis, în imediata vecinătate a Palatului Mic, au avut ca rezultate principale corectarea în unele locuri a planului unui edificiu săpat mai înainte de P. Karasimeonov și stabilirea în mod definitiv a faptului că pasajul subteran a aparținut unei clădiri masive, care a existat înainte de ridicarea Palatului tronului. Aici s-au găsit multe obiecte din metal și lut, precum și o inscripție în limba greacă, pe care se poate citi numele împăratului roman Commodus. Nu se poate trece cu vederea o statueta-cheie (fig. 26—28), care după stil și factură datează din epoca romană târzie. Tot în cursul săpăturilor din anul 1948, s-a putut constata că, în incinta interioară, în afara clădirilor monumentale, au existat și clădiri mai modeste, asemănătoare mult aceloră din suburbie. În privința clădirilor civile, trebuie precizat că, exceptînd atelierul, zidit din piatră, toate locuințele erau bordeie, puțin săpate în pămînt.

Săpăturile efectuate în anul 1949, în colțul de sud-vest al incintei Palatului Mic și la sud de acesta, au scos la iveală un complex de construcții avînd, în mare, forma literei T. Aici s-au găsit fragmente de vase de tip slav, arme, obiecte casnice, podoabe de bronz pentru păr, precum și o cataramă, tot din bronz, pe care este gravată figura unui leu. În sfîrșit, în același an au fost reperate urmele unui colector de ape și ceva mai la sud de acesta resturile unui hypocaust.

În anul 1951, a fost explorat în întregime un atelier ceramic cunoscut încă din anul 1947. În imediata apropiere a atelierului

au fost descoperite trei încăperi, săpate în întregime în pămînt. Acestea trebuie să fi fost pivnițe. De altfel, este greu de presupus ca la Pliska, orașul-capitală, în mijlocul unor edificii grandioase puteau exista locuințe subterane. Inventarul din ele se reduce la fragmente ceramice de tip slav și Saltovo-Maiatšk, precum și la cîteva virfuri de săgeată. Materialele prezentate în acest raport de Stamen Mihailov sînt de un interes deosebit pentru arheologii romîni și în special pentru cei ce se ocupă cu epoca feudală timpurie din Dobrogea, știut fiind că dezvoltarea culturii materiale feudale timpurii din provincia noastră transdunăreană prezintă multe asemănări cu aceea din Bulgaria în aceeași epocă.

Stancio Stancev publică mai multe rapoarte. În primul, *Săpături și materiale noi descoperite la Pliska în anul 1948* (p. 183—227), sînt prezentate cîteva date interesante despre Pliska în sec. X—XI, culese din săpăturile făcute în partea de nord-vest a incintei de piatră, în imediata apropiere a întăriturilor, precum și în colțul nord-estic al incintei palatine. Cu prilejul săpării unui edificiu, dezvelit parțial mai înainte de Kr. Miiatev, au fost găsite patru morminte creștine, ulterioare secolului al X-lea. Ținînd seamă că movila funerară XXXIII nu este departe, autorul presupune că în această parte a orașului Pliska era o mare necropolă. În partea de nord-est a incintei palatine au putut fi surprinse resturile unei conducte zidită din cărămizi și acoperită cu alte cărămizi, în două ape. Tot acolo a fost descoperită o clădire cu trei încăperi, din pietre de talie, legate însă cu pămînt. În ele s-au găsit vase de lut, unelte și obiecte de fier, precum și un tipar din piatră pentru turnarea obiectelor de podoabă. În materialul ceramic predomină așa-numitele vase de tip slav. Alături de ele apar, mai rar, și fragmente ceramice din pastă cenușie, ornate cu linii lustruite. Este vorba de vase atribuite, în mod obișnuit, protobulgarilor și care se încadrează în marea grupă a ceramicii de tip Saltovo-Maiatšk. Autorul

se oprește în mod special asupra câtorva descoperiri importante, cum este de exemplu fragmentul de cărămidă, avînd pe el literele grecești ΠΑΠΟΣ și propune ca, prin adăugarea unei litere, să se citească ΒΠΑΠΟΣ, cuvînt care ar corespunde latinescului « FORTIS », des întîlnit în ceramica romană cu semnificația de durabil. Pe o altă bucată de cărămidă sînt gravate două figuri ome-nești, redade cu barbă, părul tăiat scurt și cu cercei, detalii care permit să se facă o apropiere cu figurile gravate pe o cărămidă găsită la Madara. Aceste figuri amintesc de asemenea de portretul kieavianului Sveatoslav Igorevici, făcut de cronicarul bizantin Leon Diaconul. Autorul susține însă că ele reprezintă doi bulgari din secolul X. Pe unul din blocurile încastrate în zid este săpată o inscripție în limba greacă. Pe aceeași piatră, în partea ei stîngă, este gravat un om, stînd în picioare, iar în dreapta un călăreț cu calul său. Maniera în care a fost realizat călărețul îi sugerează autorului anumite apropieri cu astfel de reprezentări găsite în Cehoslovacia, în centrele alane și kazare, precum și în vechiul oraș Majaki din regiunea Voronejului. Totuși după părerea lui Stancev, figura călărețului se apropie mai mult de călărețul de la Madara, precum și de acela de pe cana mare a tezaurului de la Sinnicolaul Mare. Interesant de amintit că atît figura ome-nească din stînga, cît și călărețul au numele gravat în piatră: ΠΕΤΡΟΣ și respectiv ΠΥΜΙΡ. Din materialul epigrafic, destul de fragmentar, autorul reconstituie numai o parte. Tiparului de piatră i se rezervă un spațiu mai mare. După părerea autorului, acesta ar indica faptul că la Pliska exista un dezvoltat centru de fabricare al podoba-belor. Materialele discutate în acest raport sînt recoltate dintr-un strat datat în sec. X—XI, adică dintr-o epocă în care Pliska nu mai era centrul statului bulgar. De altfel, începînd cu sec. XI, Pliska pierde, încetul cu încetul, aspectul de centrul economic creator și decade într-atît încît

în secolele imediat următoare devine un simplu sat.

Asupra articolului *Biserica Palatina de la Pliska* (p. 229—264), iscălit de Stamen Mihailov, se discută pe larg într-o recenzie publicată în acest număr al revistei noastre, așa că nu ne mai oprim și aici.

În articolul *Îndreptări și adăugiri aduse planului Palatului tronului de la Pliska* (p. 265—275), Stoian Maslev corectează vechile planuri ale acestui monument, lucrate de K. Skorpil și de D. Vasiliev.

Un interes deosebit prezintă articolul lui Veselin Beșevliev, *Noi fragmente de inscripții de la protobulgari și alte inscripții din epoca feudală de la Pliska și Silistra* (p. 277—292). Între inscripțiile publicate, trebuie remarcată în primul rînd una dintre acele găsite la Pliska, în care este consemnat, în fonetică slavă, numele Boian. Acest Boian poate fi una și aceeași persoană cu Voin sau Enravota, fiul lui Omurtag. Pe altă inscripție, găsită la Kolarovgrad, este consemnat titlul de Bogoin, care nu este altceva decît transcrierea cuvîntului vechi turcesc Bagainos (Багаинос). În sfîrșit, mai trebuie reținută o inscripție găsită la Silistra, în care este vorba de restaurarea unei biserici. Această inscripție datează din epoca stăpînirii bizantine.

La nord de Novi-Pazar, nu departe de Pliska, a fost săpată în anii 1948—1949 o necropolă. Rezultatele acestor cercetări sînt prezentate de Stamen Mihailov în studiul *O veche necropolă de lângă Novi-Pazar* (p. 293—336).

Scheletele, în număr de 40, au fost găsite în majoritatea cazurilor la o adîncime de 1,45—1,80 m. Numai cîteva din ele zăceau la o adîncime de 0,70 m. Deosebit de acestea, au fost găsite la o adîncime de numai 0,30 m resturile a două schelete incinerate. Mai totdeauna morții zăceau întinși pe spate, cu capul puțin ridicat, iar brațele așezate de-a lungul corpului. În cazuri mai rare, au fost dezvelite și schelete, avînd una dintre mîni îndoită de la cot spre abdomen. Unul din morminte

(nr. 33) conținea doi morți. Orientarea tuturilor era de la nord-est spre sud-vest.

În fiecare mormânt, pe lângă scheletul omenesc, au fost găsite numeroase oase de animale. De notat că oasele de animale mari erau așezate de obicei la picioarele mortului, în timp ce oasele de animale mici și de păsări s-au găsit totdeauna la cap. Prezența oaselor în morminte trebuie pusă în legătură cu credința că morților le este necesară hrana. În inventarul mormintelor mai intră arme, cuțite de fier, catarâmi și bineînțeles ceramică, lucrată exclusiv la roată. Ceramica este reprezentată prin oale cu sau fără mânuși, cupe și urcioare; unele dintre ele au mărci. Ea poate fi împărțită în două mari grupe: a) vase din pastă nisipoasă, arsă oxidant; b) vase din pastă fină, arse reducător și cu fața exterioară lustruită.

După ce face, în mod sistematic, observații foarte detaliate, autorul se oprește la o datare pe care noi o socotim nepotrivită. Oprindu-se asupra toporului publicat în fig. 9, el menționează că acesta se încadrează într-o epocă mai îndelungată, al cărei sfârșit depășește secolul al IX-lea. Într-unul din morminte s-a găsit o sabie puțin încovoiată, care amintește de tipul săbiilor «alane». Și această sabie are o circulație îndelungată. Ea se întâlnește în Ungaria, în secolul al VIII-lea, și în Rusia kieviană, în secolul al X-lea. Cît privește aplicile pentru arc, decorate cu motive geometrice, acestea ar fi caracteristice populațiilor nomade venite din răsărit. Arcul cu astfel de aplici se găsește reprezentat pe columna lui Traian, ca armă a sarmaților. Lăsînd să se înțeleagă că toporul, sabia și aplicile pentru arc, găsite în necropola de la Novi-Pazar, fac parte din seria prototipelor unor astfel de arme, Mihailov forțează și datarea ceramicii, precum și atribuirea ei etnică. Stăruind asupra ceramicii lustruite, el încearcă în cele din urmă să o atribuie populației sarmate și în consecință o datează în sec. IV—V. Cu alte cuvinte, cimitirul de la Novi-Pazar ar aparține

unuia dintre triburile sarmate stabilite în mijlocul tracilor. Părerea noastră este însă cu totul diferită. Vasele cenușii lustruite, găsite în cimitirul de la Novi-Pazar, se încadrează, atît prin tehnică și formă, cît și prin ornament, în marea grupă a ceramicii numită Saltovo - Maiațk, care nu poate fi datată în nici un caz, cel puțin pentru aceste teritorii, înainte de sec. VIII—IX. Dacă se mai ia în vedere și împrejurarea că, în aceleași morminte, mai există o ceramică din pastă nisipoasă, decorată cu linii orizontal-incizate, încercarea lui Mihailov de a data cimitirul de la Novi-Pazar în sec. IV—V apare de-a dreptul surprinzătoare. În forma în care se prezintă această specie ceramică, numită la noi în chip obișnuit ceramică feudală timpurie, iar în R.P. Bulgaria ceramică de tip slav, ea nu poate fi mai veche decît secolul al IX-lea.

Evident că în necropola de la Novi-Pazar s-au găsit și unele obiecte ce par a fi mai vechi. Trebuie însă să se vadă, pe de-o parte, în ce condiții stratigrafice au fost găsite, iar pe de altă parte, dacă ele n-au o circulație mai îndelungată în timp. În sfârșit, este știut că orice complex arheologic este datat după obiectele cele mai recente și nu după cele mai vechi.

Dacă cimitirul de la Novi-Pazar ar aparține unei populații sarmate, ar fi trebuit să se găsească aici măcar unul din elementele caracteristice culturii materiale a acestora. Lipsesc săbiile caracteristice, oglinzile, lipsesc vasele lucrate cu mina și atîtea alte obiecte dese întilnite în mormintele sarmate. După toate probabilitățile, cimitirul de la Novi-Pazar aparține unei populații nomade. Aceasta însă nu poate fi decît protobulgară. De altfel, în ultimul timp, atît la noi cît și în R. P. Bulgaria se întărește convingerea că ceramica de tip Saltovo-Maiațk aparține protobulgarilor.

Catalogul vaselor și fragmentelor ceramice găsite în mormintele de la Novi-Pazar a fost întocmit de Stancio Stancev: *Catalogul ceramicii de la Novi-Pazar* (p. 337—346).

Milko Balan și Petăr Boev în studiul *Materiale antropologice în necropola de la Novi-Pazar* (p. 347—371) prezintă concluziile antropologice, care — după părerea lor — nu contrazic pe cele arheologice la care a ajuns Mihailov.

Lingă Preslav, la Bial Briag, la picioarele dealului Vâlkașina, se află urmele unei așezări mănăstirești. Rezultatele săpăturilor făcute aici în anii 1948, 1949 au fost consemnate de Liuba Ognenova și Sonia Gheorghieva în raportul intitulat *Săpăturile în mănăstirea de lingă Vâlkașina, la Preslav*. De notat că din biserică nu se mai păstrează decât substrucția. În interiorul ei au fost găsite câteva morminte. Din dărămături au fost scoase fragmente de cornișă, de consolă, bucăți de frescă, precum și plăci de ceramică pictată. Pe o bucată de placă se păstrează o parte dintr-o icoană ce reprezintă pe Sfânta Fecioară și Iisus copilul. La ridicarea bisericii s-a întrebuițat, ca material de construcție, piatră, lemn și cărămizi. Acestea din urmă au, de cele mai multe ori, mărci de olar. Biserica are formă de cruce și datează de la sfârșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea. Într-una din chilii s-au găsit trei vase întregi, care fac parte din categoria ceramicii de lux, foarte des întâlnită în bisericile, mănăstirile și Palatul de la Preslav. Ele sînt lucrate din pastă fină, bine aleasă, care după ardere a căpătat culoarea roșiatică. De menționat că vasele au și pictură. În afară de acestea, peste tot s-a găsit ceramică feudală timpurie, obișnuită. În sfârșit, mai trebuie amintite două cruci-relicviar, din bronz, câteva aplici de os și o cataramă pentru cureauă. Ținînd seama de toate acestea, autorii conchid că mănăstirea de lingă Vâlkașina a fost unul din centrele culturale în timpul primului imperiu bulgar.

Stancio Stancev prezintă în articolul *Săpăturile de pe malul drept al râului Ticea, lingă Preslav* (p. 419—428) rezultatele principale ale cercetărilor întreprinse aici în cursul anilor 1951—1952, care au dus

la descoperirea resturilor unei biserici, construită din pietre de talie legate cu mortar. În apropiere de ea au fost degajate dărămăturile unei dependințe, în care se afla un mormînt zidit. Biserica, datînd din secolul al XII-lea, a avut acoperiș din olane și foi de plumb. În dărămături, ici-colo, s-au găsit bucăți de frescă.

În raportul *Un edificiu civil din valea Bial Briag de lingă Preslav* (p. 429—444), Nikola Anghelov și Stancio Stancev descriu o clădire de caracter civil care, după plan, se apropie mult de clădirile de la Pliska, Madara și Preslav. Dintre materialele găsite în săpături, acelea care prezintă un interes mai mare sînt fragmentele ceramice. Ele se încadrează în cele două mari categorii: ceramica de tip slav și ceramica Saltovo-Maiatk. Autorii mai menționează, între altele, două cuțite de fier, două aplici pentru centură și un braț de la o cruce de bronz. Se pare că edificiul a fost construit la sfârșitul secolului al IX-lea. Autorii presupun că el a dăinuit pînă la 972, anul invaziei lui Ioan Tzimiskes.

Stoian Maslev publică în articolul *Sigilii de plumb bizantine de la Pliska și Madara* (p. 445—462) paisprezece sigilii bizantine din sec. XI—XII, fără a formula concluzii de ordin general istoric.

Săpăturile întreprinse în colțul zidului estic al incintei interioare de la Preslav fac obiectul unui raport iscălit de Vera Ivanova: *Cele două biserici din colțul zidului estic al incintei interioare de la Preslav* (p. 463—484). Acolo au fost surprinse două biserici suprapuse, din epoci diferite. Cea inferioară, în formă de cruce, a fost mai mare. Caracterul monumental, severitatea zidurilor, permit autoarei să facă o apropiere între această biserică și monumentele din prima perioadă de la Preslav. Distrugerea ei a avut loc la mijlocul secolului al X-lea. După aceea, în același loc, s-a construit cealaltă biserică, de proporții mai mici. Nici aceasta n-a durat mai mult timp. Ea a fost dărămată la începutul secolului al XI-lea. În încheierea raportului,

Ivanova conchide că ambele biserici reprezentă două epoci deosebite din evoluția arhitecturii acestui oraș.

Atelierul de ceramică pictată de la sud de biserică circulară de la Pliska (p. 487—510) a fost cercetat în anul 1948 de Ivanka Akrabova-Jandova. Lipsa gropii, care în mod firesc servește ca depozit pentru lut, cât și lipsa cuptorului, o îndreptățesc pe cercetătoarea bulgară să susțină că în acest atelier erau aduse piese gata făcute, pentru a fi numai pictate. S-au găsit numeroase plăci decorative, asemănătoare întru totul aceloră din biserică circulară. Atelierul a funcționat în tot timpul cât a durat decorarea bisericii, iar aceasta a fost construită la începutul secolului al X-lea.

Seria rapoartelor din acest volum se încheie cu *Necropola bulgară din epoca feudală de la marginea orașului Loveci și podoabele găsite în ea* (p. 511—557). Autorii Sonia Gheorghieva și Raina Peșeva, prezintă într-o formă sistematizată rezultatele principale ale săpăturilor din acest cimitir, situat pe un platou stîncos, imediat la sud-est de orașul Loveci. El a fost datat, pe baza monedelor bizantine, în secolele X și XIII. În necropolă au fost găsite 85 morminte, dar există suficiente indicii să se presupună că numărul lor a fost mult mai mare. Se pare că o bună parte din morminte a fost distrusă cu ocazia săpării tranșeelor în timpul războiului din 1877. Stînca aflîndu-se la o mică adîncime, morții nu puteau să fie îngropați, în adevăratul înțeles al cuvîntului. De aceea, ei erau acoperiți cu pămînt adus din împrejurimi. Operația repetîndu-se pentru fiecare mort în parte, cimitirul a căpătat, cu timpul, un aspect tumular. După părerea autorilor, se prea poate ca alături de necesitățile impuse de teren să fi jucat aici un rol și vechea tradiție slavă a înmormîntărilor colective. Pămîntul adus în cimitir a fost luat dintr-un loc apropiat. El conține urme de cultură materială din două epoci diferite: epoca romană și epoca slavă.

În morminte au fost găsite numeroase podoabe, dintre care cele mai multe sînt din bronz, iar celelalte din argint, fier sau sticlă. Analiza lor a dus la concluzia că unele din podoabe erau aurite sau argintate. La altele se remarcă tehnica lucrului în filigran. Cele mai numeroase podoabe sînt brățările, găsite cîte una sau două, la una sau la amîndouă mîinile. Uneori ele erau puse imediat deasupra cotului. Cei mai mulți cercei au fost găsiți în partea dreaptă a craniilor. La cîțiva morți s-a găsit cîte un inel, fie la mîna dreaptă, fie la mîna stîngă. De asemenea, nu lipsesc nici mărgelele de sticlă. În sfîrșit, au mai fost găsiți nasturi-butoni, bucle de pîrdin bronz sau fier etc. Toate acestea îndreptățesc pe autori să formuleze cîteva încheieri, dintre care le reținem pe acelea referitoare la arta și îndemînarea meșterilor giuvaergii bulgari din evul mediu.

Concluziile de ordin antropologic asupra scheletelor din cimitirul de lingă Loveci au fost expuse de Milko Balan și Petăr Boev în articolul *Date antropologice în legătură cu cimitirul de la Loveci* (p. 559—573).

Petre Diaconu

STAMEN MIHAILOV, ДВОРЦОВАТА ЦЪРКВА В ПЛИСКА, în *Izvestiia-Institut*, XX, 1955, p. 229—264.

Reluînd în 1949 săpăturile arheologice pentru corectarea planului bazilicii palatine de la Pliska, publicat mai înainte greșit de către K. Skorpil și P. Karasimeonov, arheologul St. Mihailov aduce o contribuție prețioasă cu privire la acest important monument și la cele anterioare lui, existente în același loc. S-au identificat cu precizie temeliele a trei monumente suprapuse, din tot atîtea etape principale de construcție, bine distincte: 1) un templu păgîn cu mult anterior sosirii protobulgarilor, pe care Skorpil îl atribuia greșit acestora 2) o mică biserică creștină cu trei abside la